

Ronald Vlek

Julian Barnes *Alsof het voorbij is*

Goedenavond dames en heren,

Mijn naam is Ronald Vlek, en ik heb vorig jaar een meesterwerk mogen vertalen, namelijk *The Sense of an Ending* van Julian Barnes.

Je hoort tegenwoordig trouwens vaak dat boekenlezers voornamelijk vrouwen zijn. Het doet me deugd hier zoveel echte lezers te ontmoeten.

Eerst wat inleidende beschietingen:

Een literair vertaler heeft een razend moeilijk vak, hij werkt veelal in eenzaamheid en hij wordt niet al te best betaald. Kan dat toch gelukkig maken?

Ik denk van wel, want er staat veel tegenover. Een vertaler is een bevoorrecht mens. Als het geluk hem toelacht, krijgt hij prachtige werken in de oorspronkelijke taal toegestuurd, tegenwoordig helaas vaak in manuscriptvorm, maar tot nu toe nog gratis, en dat in deze tijden van crisis. Een vertaler geniet een grote vrijheid, hoewel die steeds vaker beperkt wordt door de korte deadlines die uitgevers veelvuldig hanteren. Maar hij kan nog steeds zelf zijn tijd indelen, hij kan de ene dag tot in de kleine uurtjes doorwerken en de andere prettig bijkomen van de vermoeienissen door iets totaal anders, of helemaal niets te doen. Hij hoeft 's morgens niet op een tochtig perron op een al dan niet vertraagde trein te wachten of in de file te staan. Hij komt in aanraking met werelden die hem voordien geheel vreemd waren. Zo ben ik voor de vertaling van een roman, die zich afspeelde in een Karmelietessenklooster, ooit een dag op bezoek geweest bij de zusters van de gelijknamige orde in Echt, waar ik allervriendelijkst werd ontvangen door de abdis – die toevallig ook Engels bleek te hebben gestudeerd – aan wie ik al mijn vragen over hun leven in het klooster en de daarbij behorende terminologie kwijt kon. En ook nog beantwoord kreeg. Zulke ervaringen vormen een verrijking van het vertalersleven.

Artikel 1 van het modelcontract voor de uitgave van een vertaling van een literair werk luidt dat de vertaler zich verbindt tot het leveren van een naar inhoud en stijl getrouwe en onberispelijke Nederlandse vertaling rechtstreeks uit het oorspronkelijke werk. Getrouw en onberispelijk? Volgens Van Dale is onberispelijk: 'geen aanleiding gevende tot enige berisping, zo zuiver, goed, waar enzovoort dat er niets op te zeggen valt'. Van Dale geeft ook

synoniemen: foutloos en volmaakt. Verplicht de vertaler zich door het ondertekenen van een contract met een dergelijke bepaling wellicht tot een onmogelijkheid? En wie vermag te beoordelen of een vertaling geheel aan de in genoemd artikel opgenomen criteria voldoet?

Tijd voor het interactieve gedeelte. Maar schrikt u niet. Ik wil een klein experimentje met u doen. Denkt u eens een halve minuut na over de onberispelijke vertaling van een ogenschijnlijk eenvoudig zinnetje als: 'The sun was shining brightly'? Uw tijd gaat nu in. (Pauze). Heeft iedereen een vertaling bedacht? Dan ga ik een van u zo dadelijk vragen zijn of haar vertaling te geven. U vermoedt natuurlijk een duivelse valstrik, en hoopt, zoals Barnes het in het begin van 'Alsof het voorbij is' zo schitterend omschrijft, dat de vraag niet zoals de uitgeworpen vlieg van een hengelaar op een van onze hoofden zou neerdalen. Mag ik u vragen hoe u dit zinnetje hebt vertaald? Zijn er meer mensen die tot deze vertaling zijn gekomen? (Er zijn dus ook mensen die iets anders hebben). Laten we ons zinnetje eens nader beschouwen. Semantisch zijn er weinig problemen 'Sun' is zon, 'shine' is schijnen en 'bright' is helder. Maar hoe pak je het aan? Is 'De zon scheen helder' daarmee nu ook een getrouwe en onberispelijke vertaling? Het voelt niet echt als een uitspraak die een spreker van het Nederlands spontaan snel zal doen. 'Helder' lijkt trouwens eerder van toepassing op het schijnsel van de maan dan van dat van de zon van toepassing. Kan de zon ook anders schijnen dan 'helder? Dit soort overwegingen kan de vertaler ertoe brengen zich wat meer vrijheid ten opzichte van de tekst te veroorloven. Dan dient zich bijvoorbeeld een vertaling aan als 'Het was stralend weer'. Of 'De zon/het zonnetje straalde. (Het Nederlands bedient zich veel meer dan het Engels van verkleinwoorden, een fenomeen dat wel iets met de omvang van ons land te maken zal hebben.) Er zijn nog andere varianten denkbaar. Mogen we die ook alle als een getrouwe en onberispelijke vertaling aanmerken? Ik meen van wel. Omdat vertalen afhankelijk is van interpreterend begrijpen. De uitkomst daarvan is nooit objectief juist, er is geen objectieve waarheid. Ergo: vertalen kan op een verantwoorde manier worden gedaan, maar iedereen doet het weer anders. Het is een beetje de discussie tussen de adepten van 'Vertalen wat er staat' en 'Vertalen hoe het er staat', al kan het een natuurlijk nooit los worden gezien van het ander. Daarom is de vertaler niet gehouden tot het onmogelijke en moeten getrouw en onberispelijk ruim worden opgevat.

Nu iets over *Alsof het voorbij is*, de veel geprezen en met de Man Booker Prize onderscheiden korte roman van Julian Barnes. Het is verbluffend dat iemand zo veel diepzinnige universele waarheid heeft weten te verwerken in een roman van zo'n relatief geringe omvang.

Ik zal degenen onder u die er tot nu toe niet in zijn geslaagd een exemplaar te bemachtigen even ter wille zijn.

Man, Tony Webster genaamd, blikt terug op zijn leven en komt door een reeks van gebeurtenissen tot het inzicht dat zijn geheugen onbetrouwbaar is gebleken en dat hij niet degene is die hij meende te zijn geweest.

De hele thematiek van de roman ligt besloten in dit citaat: ‘Wat je je uiteindelijk herinnert, is niet altijd hetzelfde als wat je hebt meegemaakt’.

Qua thema betekent dat niet veel nieuws onder de, al dan niet stralende, zon. Maar met hoeveel geniale eenvoud weet Barnes dit thema te behandelen. Hij begint met het opsommen van een aantal beelden dat zich in zijn herinnering heeft vastgezet.

Barnes is van 1946, het babyboomjaar bij uitstek, net als ondergetekende trouwens. De manier waarop hij zijn omgeving en wederwaardigheden uit de jaren '60 beschrijft, was voor mij als vertaler zeer herkenbaar. Zoiets helpt natuurlijk. Klein voorbeeld: Hij schrijft ergens dat hij en zijn schoolvrienden hun horloge aan de binnenkant van hun pols droegen. En ja, dat heb ik op de middelbare school ook een tijd gedaan, omdat het hip was. Al is cool tegenwoordig de geijkte kwalificatie, als ik me niet vergis.

Tony's rustige, onbewogen leven wordt overhoop gehaald als hij opeens een legaat krijgt van de moeder van zijn toenmalige vriendin Veronica, met wie hij een tijdje verkering heeft gehad, maar nooit verder is gekomen dan wat Barnes als infraseks omschrijft. Het legaat bestaat uit 500 pond en het dagboek van zijn oude schoolmakker Adrian, die zelfmoord heeft gepleegd. Hij krijgt het dagboek echter nooit in handen omdat Veronica het heeft verbrand. Maar het leidt wel tot een hernieuwd contact met haar. Als ze hem een kopie geeft van de gemene brief die hij de inmiddels met elkaar verloofde Adrian en Veronica destijds heeft geschreven, wordt hij indringend met zichzelf geconfronteerd. Tot zover de inhoud in het kort.

Echt grote vertaalproblemen ben ik dankzij de heldere – hé, bekend woord, en precieze stijl van Barnes niet tegengekomen. Het boek is fantastisch geschreven, in een glasheldere, precieze stijl. Wel heb ik een tijdje zitten dubben over het typisch Engelse *reward of merit*. Als je in Engeland op school goed je best had gedaan kreeg je een *reward of merit*, een soort oorkonde met plaatjes en dergelijke. Misschien hebt u vroeger bij goed gedrag ook wel een van die meestal in een sigarendoos of –kistje bewaarde plakplaatjes van de juf of meester gekregen. Daar zou je het mee kunnen vergelijken. Alleen had de *reward of merit* een veel officiëler karakter.

Barnes begint het tweede deel van zijn roman, zijn hoofdpersoon is inmiddels vijftenzestig, als volgt: Later on in life you expect a bit of rest, don't you? You think you deserve it. I did anyway. But then you begin to understand that the reward of merit is not life's business.

Reward of merit, wat moest ik daarmee? Die plakplaatjes dekten de lading onvoldoende. Het moest iets van hogere orde zijn. Toen herinnerde ik me opeens dat gedrag, samen met vlijt, oplettendheid en doorzettingsvermogen, op mijn lagere schoolrapport een aparte beoordeling kregen. En zo kwam ik via goed gedrag op 'bewijs van goed gedrag. Het werd dus 'Maar dan begin je te begrijpen dat het leven geen bewijs van goed gedrag afgeeft.'

Een sterk punt van de roman vond ik ook de terloopse terzijdes waarmee Barnes het verhaal van Tony zo nu en dan onderbreekt om zich min of meer vertrouwelijk tot de lezer te richten en even een kritische noot te plaatsen bij wat in zijn ogen eigenaardigheden en uitwassen zijn van de moderne maatschappij.

Als zijn dochter hem zegt dat hij zijn kleinzoon als die wat ouder is mag meenemen naar het voetballen, schrijft hij bijvoorbeeld: 'Opa met zijn waterige oogjes op de tribune, die de jongen inwijdt in de geheimen van het voetbal: hoe je een afkeer moet hebben van mensen in shirtjes van een andere kleur, hoe je blessures voorwendt, hoe je je snot loost op het veld – kijk zo, jongen, je drukt je ene neusgat stevig dicht, en je snuit die groene klodder stevig door het andere naar buiten. Hoe je verwaand wordt en veel te dik betaald en je beste jaren al achter je hebt voordat je überhaupt begrijpt waar het in het leven om gaat. O ja, ik kijk er naar uit om met Lucas naar het voetballen te gaan.'

Herkenbaar, toch?

Barnes is ook een meester in het schrijven van dialoog. Het vertalen van een goed geschreven dialoog is puur vertalersgeluk.

Ik heb met name veel plezier beleefd aan het vertalen van de hilarische tweespraak tussen Tony en de barman van het café waar hij al enige tijd regelmatig gaat eten, over het fenomeen huisgemaakte, dikke frites. (blz. 153/154)

Op een dag zei ik tegen de barman: 'Denk je dat je voor de verandering eens dunne frietjes voor me zou kunnen maken?'

Hoe bedoel je?

Je weet wel, zoals in Frankrijk – die dunne.

Nee, die hebben we niet.

Maar er staat op het menu dat jullie frites huisgemaakt zijn.

Ja.

Nou, kun je ze dan niet dunner snijden?

De normale vriendelijkheid van de barman haperde even. Hij keek me aan alsof hij niet zeker wist of ik nu een muggenzifter was of een idioot, of misschien wel allebei.

Huisgemaakte frites betekent dikke frites.

Maar als je ze zelf maakt, kun je ze dan ook niet dunner snijden?

We snijden ze niet zelf. Ze komen zo binnen.

Je snijdt ze niet hier in de zaak?

Dat zei ik.

Dus de frites die jullie huisgemaakt noemen zijn eigenlijk ergens anders gemaakt, en hoogst waarschijnlijk door een machine?

Ben je van de gemeente of zo?

Helemaal niet. Het verbaast me alleen. Ik heb me nooit gerealiseerd dat 'huisgemaakt' dik betekende in plaats van 'per definitie zelf gemaakt'.

Nou, dan weet je het nu.

Sorry, hoor. Ik snapte het gewoon niet.

Een stukje verder zeurt hij nog even door en betoont hij zich een ware friteskenner:

'Werktuiglijk stopte ik een frietje in mijn mond. Toen nog een. Er zat niet genoeg zout op. Dat is het nadeel van dikke frites. Ze zijn te aardappelig van binnen. Dunne frietjes zijn van buiten niet allen knapperiger, het zout wordt ook beter verdeeld.'

De roman zit vol met zulke pareltjes.

Ik zou er nog veel meer kunnen citeren, maar ik moet afronden.

Leest of herleest u het boek vooral zelf.

Mag ik deze gelegenheid tevens te baat nemen om u te wijzen op Barnes' verhalenbundel *Polsslag*? Het is een oefening in een veelheid van stijlen. Het verscheen niet lang voor *Alsof het voorbij is*, eveneens bij uitgeverij Atlas. Een aanrader.

Ik dank u voor uw aandacht.